

Данило Антонюк

Аспірант 4 року навчання освітньо-наукової
програми «Історія та археологія»
Докторської школи ім. Юхименків
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»,
фотокореспондент Національного інформаційного агентства
Укрінформantoniukdanylo@gmail.com

**ПЕТРО АБРАМОВИЧ ТА ЙОГО
НЕОПУБЛІКОВАНА ПРАЦЯ «МІСТО ЖИТОМИР
В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ 18-ГО СТОЛІТТЯ. ДОБА
КОМІСІЇ “BONI ORDINIS” (1778–1793)»**

Серед істориків, які вивчали минуле давнього Житомира, Петро Абрамович привертає особливу увагу як автор єдиного ґрунтового дослідження, в якому представлена історія цього урбаністичного центру в останні десятиліття існування Речі Посполитої. Принагідно нагадаю, що від моменту вибуху повстання під проводом Богдана Хмельницького в середині XVII ст. і до другого поділу цієї держави 1793 р., Житомир був адміністративним центром Київського воєводства. Весь цей період досі залишається фактично недослідженим в історіографії. Якщо ми і можемо назвати якісь праці попередників та наступників Абрамовича, то всі вони мали вигляд причинкових заміток в газетах і краєзнавчих виданнях¹.

¹ Руслан Кондратюк, “До питання про час надання Житомиру Магдебурзького права,” у *Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції, 7–10 вересня 1994 року* (Житомир, 1994): 10–11.

Праця нашого сьогоденішнього героя і за формою, і за змістом, і за характером використаних джерел суттєво відрізняється від них. Праця ця досі не була опублікована і зберігається в наш час в Державному архіві Житомирської області у рукописному вигляді.

У цій роботі мене перш за все цікавили висновки автора і джерела, на підставі яких він писав про місто цієї епохи, оскільки більшість джерел до історії ранньомодерного Житомира ще з середини XIX ст. зберігаються у сховищах у Києві. Але перш ніж я перейду до розповіді про цю працю, маю кілька слів сказати про її автора.

Петро Абрамович народився 1881 р. у селі Мізів на Ковельщині. Навчався спершу вдома, далі — у сільській школі, де вчителював його батько, що походив із священницького роду. Згодом навчався у в чотирикласному Мелецькому духовному училищі, Волинській духовній семінарії в Кременці і, врешті, як зразковий випускник, отримав змогу продовжити студії у Санкт-Петербурзькій духовній академії за державний кошт. Паралельно з навчанням відвідував лекції в столичному археологічному інституті. Тут він вивчав слов'янську, латинську і грецьку палеографію, архівну справу, історичну географію, нумізматику, дипломатику, історію Польсько-Литовської держави та низку інших дисциплін².

Після того, як 1904 р. Абрамович завершив академію зі ступенем магістра, він повертається на малу батьківщину і починає викладацьку кар'єру. Спочатку

² Катерина Мацелюх, “Петро Абрамович як вчений, освітянин, громадський діяч та його внесок у розвиток бібліотечно-бібліографічної справи Волині у 10–20-ті рр. XX ст.,” (PhD diss., Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015), 45.

в Тиврові Подільської губернії, потім у своїй alma mater, Волинській духовній семінарії, що на початку ХХ ст. (якраз тоді, коли Абрамович перебував у Санкт-Петербурзі), була переведена з Кременця до Житомира.

У 1909 р. Петро Абрамович долучається до Товариства дослідників Волині і починає вивчати минуле регіону, збираючи фольклорні матеріали в етнографічних екскурсіях і вивчаючи писемні пам'ятки у Волинському давньосховищі та інших бібліотеках. У перші роки після Першої світової війни працює в бібліотечній секції губернського відділу народної освіти. Паралельно з цим, продовжує розвідки з історії краю. У цей час він пише декілька праць, присвячених різним аспектам історії Житомира, втім, жодна з них не була опублікована. Аналізований текст було написано в другій половині 1920-х рр.³

У праці «Місто Житомир в останній чверті 18-го століття. Доба комісії Boni Ordinis (1778–1793)» йдеться про період, який в політичній історії Речі Посполитої характеризувався гострою боротьбою між королем, який прагнув реформувати державу, та магнатськими кланами, які виступали проти більшості нововведень, вбачаючи у них порушення «золотих прав і вольностей шляхти».

Інструментом впровадження реформ стали Комісії доброго порядку, які створювалися у королівських містах Речі Посполитої, починаючи з 1765 року. Ці установи на локальному рівні опікувалися низкою питань: реформами самоврядування, укладанням планів міст,

³ Там само. С. 47.

забезпеченням протипожежної безпеки, контролем за використанням міських фінансів тощо.

Рукопис праці Петра Абрамовича, як уже згадано раніше, нині зберігається в його особовому фонді Державного архіву Житомирської області (Ф Р–3409. Оп. 1. Спр. 3). Робота охоплює 291 аркуш тексту, написаного українською мовою чітким почерком. Праця не справляє враження цілковито завершеної: в окремих частинах тексту автор залишав замітки, аби пізніше доопрацювати відповідний фрагмент роботи. В рукописі є посторінкові покликання на використані джерела та історіографію, але загального списку літератури у дослідженні немає.

Зміст роботи докладно описано на 7 аркушах. Автор виділив у своїй праці 4 основні розділи зі значною кількістю підрозділів. Виклад інформації відбувається за хронологічним принципом (арк. 19, 26).

У першому розділі своєї праці, автор окреслює передумови занепаду міст в Речі Посполитій в другій половині XVIII ст., загальну ситуацію в Житомирі кінця 1770-х — початку 1780-х рр. і початки діяльності Комісії доброго порядку в місті. Петро Абрамович докладно розповідає про склад інституції, особливості її функціонування в місті, перші її рішення щодо оптимізації роботи магістрату, укладення карти та інвентаря пляців Житомира, опір місцевої шляхти діям комісії, тощо (арк. 37–40)⁴.

У наступному розділі своєї праці Абрамович зосереджує увагу на питанні конфліктів у міському середовищі в середині 1780-х рр. У третьому розділі пише про результати діяльності Комісії доброго порядку та при-

⁴ ДАЖО. Ф. Р–3409. Оп. 1. Спр. 3.

йняття «Ординації міста Житомира» 1788 р. У цьому документі, з-поміж іншого, йшлося про принцип обрання урядників магістрату, функціонування війтівського, лавничого, радецького, «поточного президентського судів», міську касу, окреслювалися засади роботи міських писарів, інстигатора (публічного обвинувача) (Арк. 90, 111–112)⁵.

В останньому розділі дослідження, Абрамович описує останні роки перебування Житомира у складі Речі Посполитої. Цей період позначений численними конфліктами між різними категоріями населення, як і в попередні десятиліття: шляхта та місто висувають взаємні звинувачення, магістрат через асесорський суд намагається позбавити євреїв привілеїв, які ті мали, тощо. Загалом, цей розділ дослідження є подібним за структурою та змістом до другого розділу роботи (Арк. 187, 188)⁶.

Загальних висновків, у яких автор би підсумував свої знахідки, у цій праці немає. Схоже, що текст не був завершений і автор планував продовжувати роботу. В окремих частинах роботи автор залишав замітки, аби пізніше їх доопрацювати (Арк. 185, 203)⁷.

З-поміж історичної літератури, Абрамович послуговувався лише працею Тадеуша Корзона «*Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, 1764–94*»⁸, решта приміток стосується джерел, яких всього 7. Йдеться про збірку законів Королівства Польського та Великого

⁵ ДАЖО. Ф. Р–3409. Оп. 1. Спр. 3.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Tadeusz Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794): badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*. Т. 1. (Warszawa: Księgarnia T. Paprockiego i Spółki, 1897).

князівства Литовського Volumina Legum, твір про загрозливе політичне становище Речі Посполитої у кінці XVIII ст. «Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego», журналі Dziennik Handlowy, Pamiętnik Polityczny y Historyczny 1783 року, Архив Юго-Западной России, копію карти Житомира 1781 року з переліком всіх пляців в місті та «Збором прав і привілеїв міста Житомира». Автор рідко покликається на ці документи у своїй роботі — вони слугують йому допоміжними джерелами при описі історичного тла епохи, засад роботи комісії, проведення люстрацій Житомирського староства у XVIII ст. тощо.

Окремо відзначу джерело, яке автор сам називає «своім основним»: йдеться про «Зібрання прав і привілеїв міста його королівської милості Житомира» («Zbiór praw i przywilejów miasta I.K.M. Żytomierza») — манускрипт, який на момент написання тексту Абрамовича зберігався в колекції Волинського державного музею в Житомирі (Арк. 45)⁹. Судячи з покликань, він містив докладні відомості про історію міста другої половини XVIII ст., причому такі відомості, на які не можна натрапити у збережених міських книгах та актах шляхетських судів. Оригінал джерела не зберігся до нашого часу, тому все, що ми про нього знаємо, взято з праці Петра Абрамовича.

Роботу над цим дослідженням Петро Абрамович припинив на початку 1930-х р. Причиною стало його переслідування з боку органів НКВС. У цей час дослідника звільняють з роботи через «національну ненадійність» і він був змушений поїхати з Житомира. Довгий час подальша доля дослідника була невідомою і лише наша сучасниця, Катерина Мацелюх, змогла реконструювати

⁹ ДАЖО. Ф. Р-3409. Оп. 1. Спр. 3.

останні роки життя Петра Абрамовича. Вона з'ясувала, що історик переховувався від репресій у Сумах, Лубнах, Ніжині. Зрештою, знову оселився у Сумах, де й був заарештований 1944 р. Тоді Петра Абрамовича засудили до 15 років примусових робіт і на цьому його сліди губляться. Скоріше за все, в'язень помер у неволі. Вже в середині 1990-х рр. Петра Абрамовича було посмертно реабілітовано¹⁰.

У підсумку можна сказати, що праця Петра Абрамовича «Місто Житомир в останній чверті 18-го століття. Доба комісії Boni Ordinis (1778–1793)» є унікальним краєзнавчим джерелом, яке заслуговує на публікацію з критичним коментарем та має бути введена в науковий обіг.

Bibliographic References

- Bilous, Nataliia. "Rozvytok samovriaduvannia v Zhytomiri v XV — pershyi polovyni XVII st." *Kyivska starovyna* 3 (2001): 73–86.
- Derzhavnyi Arkhiv Zhytomyrskoi Oblasti. F. R–3409. Op. 1. Spr. 3. 291 ark.
- Kondratiuk, Ruslan. "Do pytannia pro chas nadannia Zhytomyru Mahdeburzkooho prava." In *Zhytomyr v istorii Volyni i Ukrainy: Tezy Vseukrainskoi naukovoï kraieznavchoï konferentsii, 7–10 veresnia 1994 roku*. Zhytomyr, 1994.
- Korzon, Tadeusz. *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794): badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*. T. 1. Warszawa: Księgarnia T. Paprockiego i Spółki, 1897.
- Matseliukh, Kateryna. "Petro Abramovych yak Vchenyi, Osvityanyn, Hromadskyy Diiach ta yoho vnesok u rozvytok bibliotechno-bibliografichnoi spravy Volyni u 10–20-ti rr. XX st." *Dysetratsiia na zdobuttia stupenia kandydata nauk, Natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Vernadskoho*, Kyiv, 2015.

¹⁰ Мацелюх, "Петро Абрамович," 55, 66, 67.

Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv u Kyievi. F. 13. Op. 1.
Spr. 1.

Tyszkiewicz, Bogna. *Komisja Dobrego Porzadku w Poznaniu 1780–1784*. Poznań: Wydawnictwo Miejskie, 2006.

D. Antoniuk

**PETRO ABRAMOVYCH AND HIS UNPUBLISHED
WORK “ZHYTOMYR IN THE LAST QUARTER OF THE
EIGHTEENTH CENTURY. THE ERA OF THE ‘BONI
ORDINIS’ COMMISSION (1778–1793)”**